

O‘ZLIK VA JAMIYAT: INDIVID VA JAMIYAT O‘RTASIDAGI ALOQALAR

Xudoyberdiyev Rashid Zokir o‘g‘li

Toshkent davlat tibbiyot universiteti: o‘qituvchi

Email: xudoyberdiyevrashid077@gmail.com

Talaba: Xikmatullayeva Mohinur Xurshidovna

Toshkent davlat tibbiyot universiteti

Email: mohinurhikmatullayeva3@gmail.com Tel: +99877-166-43-66

Annotatsiya: Ushbu maqolada individ va jamiyat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikning nazariy asoslari yoritilgan. Insonning shaxs sifatida shakllanishida oilaviy muhit, ta’lim tizimi va ijtimoiy munosabatlarning o‘rni tahlil qilindi. Jamiyatning shaxsga ko‘rsatadigan ta’siri hamda individning jamiyat taraqqiyotiga qo‘shadigan hissasi ilmiy manbalar asosida izohlandi. Shaxsning o‘zligini anglash jarayonining mohiyati va bu jarayonning ijtimoiy tizim bilan o‘zaro munosabati asoslab berildi. Maqola yakunida individ va jamiyat o‘rtasidagi uyg‘unlik jamiyat barqaror rivojlanishining muhim omili ekanligi haqida xulosalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Individ, jamiyat, o‘zlikni anglash, ijtimoiy munosabatlar, tarbiya, ta’lim, qadriyatlar.

Inson va jamiyat o‘rtasidagi munosabatlar masalasi ijtimoiy fanlarning eng muhim va doimiy o‘rganiladigan yo‘nalishlaridan biridir. Inson o‘z hayotini jamiyatdan tashqarida tasavvur qila olmaydi, chunki uning qadriyatlari, dunyoqarashi, xulqi va fikrlash tarzi ijtimoiy muhit ta’sirida shakllanadi. Shu bilan birga, jamiyatning o‘zi ham inson faoliyati, tashabbusi va ijodiy mehnati natijasida rivojlanadi. Demak, individ va jamiyat o‘zaro bog‘liq, bir-birini to‘ldiruvchi va bir-birisiz mavjud bo‘la olmaydigan ikki asosiy tushunchadir.

Zamonaviy davrda shaxsning o'zligini anglash jarayoni yanada murakkablashmoqda. Globallashuv, axborot oqimlarining kuchayishi, madaniy xilma-xillik va ijtimoiy aloqalarning kengayishi individning jamiyatdagi o'rnini chuqurroq anglashni talab etmoqda. Shaxsning shakllanish jarayonida oilaning, ta'lim tizimining, ommaviy kommunikatsiya vositalarining va ijtimoiy guruhlarining roli hamon asosiy omillar sifatida dolzarbligini saqlab kelmoqda. Shu sababli individ va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni ilmiy asosda o'rganish, ularning o'zaro ta'sir mexanizmlarini tahlil qilish jamiyat taraqqiyoti uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

ASOSIY QISM

Individ va jamiyat o'rtasidagi munosabat masalasi insoniyat taraqqiyoti davomida falsafa, sotsiologiya, psixologiya kabi ko'plab fanlar tomonidan o'rganib kelingan. Chunki insonning shaxs sifatida shakllanishi ham, jamiyatning rivoji ham o'zaro ta'sir jarayonida namoyon bo'ladi. Individ jamiyatda ma'lum rol bajaradi, jamiyat esa individning xulq-atvori, dunyoqarashi va qadriyatlariga ta'sir ko'rsatadi. Bu jarayon bir tomonlama emas, balki o'zaro ta'sirga asoslangan murakkab tizimdir.

Avvalo, individ tushunchasi biologik mavjudot bo'lgan insonning jamiyat bilan o'zaro muloqotga kirishar ekan, shaxs sifatidagi sifatlarini shakllantirishi jarayonini bildiradi. Inson tug'ilganda shunchaki organizm sifatida mavjud bo'ladi, biroq uning shaxs bo'lib yetishishi muhitga bog'liq. Jamiyat individga til, madaniyat, xulq-atvor me'yorlari, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni o'rgatadi. Bu jarayon sotsiologiyada ijtimoiylashuv (sotsializatsiya) deb ataladi.

Ijtimoiylashuvning birlamchi bosqichi oilada, ikkilamchi bosqichi esa maktab, o'quv yurtlari, mehnat jamoalari va ijtimoiy guruhlar ta'sirida amalga oshadi.

Oilada shakllanish jarayoni. Bola hayotining dastlabki yillarida dunyoni tanish, o'zini anglash, ijtimoiy munosabatlarga kirishishni oiladan boshlaydi. Oila bola uchun ilk tarbiya maskani bo'lib, uning ichki olami, xarakteri, o'ziga bo'lgan ishonchi va jamiyatga munosabatini shakllantiradi. Masalan, mehribonlik, hurmat, halollik, mas'uliyat kabi fazilatlar ko'pincha oiladagi munosabatlar orqali singdiriladi. Agar oilada muloqot sog'lom, iliq va qo'llab-quvvatlovchi bo'lsa, bola o'zini jamiyatda erkin tutadi, o'zi va boshqalarga ishonch bilan munosabatda bo'ladi. Aksincha, mojaroli yoki e'tiborsiz oilalarda ulg'aygan bolalarda ijtimoiy moslashuv jarayoni qiyin kechishi mumkin.

Ta'lim tizimining roli. Ta'lim shaxsning ma'naviy va intellektual rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Maktabga borgan bola yangi ijtimoiy muhitga moslashadi, tengdoshlari bilan muloqot qiladi, jamiyatning umumiy qoidalari va vazifalarini o'rganadi. Ta'lim jarayoni shaxsning mustaqil fikrlashi, o'z nuqtai nazariga ega bo'lishi, ijtimoiy mas'uliyati va faol pozitsiyasini shakllantirishga xizmat qiladi. Ta'lim tizimi shunchaki bilim berish bilan cheklanmaydi, balki shaxsning jamiyat hayotida faol ishtirok etishiga zamin yaratadi. Bugungi kunda ta'limda insonparvarlik, innovatsion fikrlash, ijodkorlik kabi tamoyillarni rivojlantirishga katta e'tibor berilmoqda.

Ijtimoiy guruhlar va ommaviy madaniyatning ta'siri. Inson jamiyatda individual emas, balki guruhlar tarkibida faoliyat yuritadi. Do'stlar, tengdoshlar, mehnat jamoalari, mahalla jamiyati shaxs xulq-atvorini belgilashda muhim rol o'ynaydi. Tengdoshlar guruhi, ayniqsa o'smirlik davrida, shaxsning o'zini kim

SJIF:5.219

sifatida ko‘rishini shakllantiradi. Kimlargadir ergashish, kimlardirga o‘xshashga intilish orqali shaxs ijtimoiy tajribalar orttiradi. Zamonaviy davrda ommaviy madaniyat, internet, ijtimoiy tarmoqlar odamlarning dunyoqarashi va qadriyatlariga kuchli ta’sir ko‘rsatmoqda. Bu ta’sir ijobiy bo‘lishi mumkin, ammo nazoratsiz bo‘lsa, shaxsning o‘zligidan uzoqlashuviga ham olib kelishi ehtimoli bor.

Individning jamiyatga ta’siri. Jamiyat faqat individga ta’sir qiluvchi tizim emas, balki individ ham jamiyat taraqqiyotini belgilovchi sub’yektdir. Buyuk allomalar, ilm-fan arboblari, shoirlar, davlat rahbarlari, ixtirochilar va oddiy mehnatsevar insonlar o‘z faoliyati orqali jamiyat taraqqiyotiga hissa qo‘shadilar. Masalan, Alisher Navoiy o‘z ijodi orqali o‘zbek adabiyotining shakllanishiga ulkan ta’sir ko‘rsatgan bo‘lsa, Amir Temur davlat boshqaruvi, san’at, me’morchilik rivojida katta iz qoldirgan. Demak, shaxs jamiyatning rivojlanish yo‘nalishini o‘zgartirishi mumkin.

Shaxsning o‘zligini anglash jarayoni. O‘zlikni anglash shaxsning “men kimman?”, “jamiyatdagi o‘rnim qanday?”, “hayotimning maqsadi nima?” kabi savollarga javob izlash jarayonidir. Bu jarayon o‘smirlik davridan boshlab faol kecha boshlaydi va hayot davomida takomillashib boradi. O‘zligini anglagan shaxs o‘z xatti-harakatlari uchun mas’uliyatni his qiladi, mustaqil qarorlar qabul qiladi va o‘z hayot maqsadlarini aniq belgilaydi. Bunday shaxs jamiyat uchun ham ahamiyatlidir, chunki ongli shaxs ijtimoiy barqarorlik, taraqqiyot va adolatning asosiy kafolatlaridan biridir.

Shunday qilib, individ va jamiyat o‘rtasidagi munosabat bir-birini to‘ldiruvchi, uzluksiz davom etuvchi jarayondir. Shaxs jamiyatda shakllanadi, SJIF:5.219

jamiyat esa insonlar tomonidan rivojlantiriladi. Bu ikki tizimning uyg'unligi jamiyatning barqaror va har tomonlama rivojlanishi uchun muhimdir.

Shaxs va jamiyat o'rtasidagi munosabatni tushunishda yana bir muhim jihat bu ijtimoiy me'yor va qadriyatlar tizimidir. Jamiyatda harakat qilish, muloqotda bo'lish, o'z huquq va burchlarini bilish shaxsdan ma'lum xulq normalariga rioya qilishni talab etadi. Masalan, jamoat joylarida o'zini tutish, kattalarga hurmat ko'rsatish, qonunlarga itoat qilish, mehnat intizomiga amal qilish – bular jamiyat tomonidan belgilangan me'yorlardir. Ushbu me'yorlar buzilsa, jamiyatning barqarorligi izdan chiqadi. Shu sababli jamiyat shaxsni ijtimoiylashuv jarayoni orqali ana shu qoidalarga moslashtiradi. O'z navbatida, shaxs ham mazkur me'yorlar asosida o'z xulqini nazorat qilishni o'rganadi.

Qadriyatlar tizimi ham jamiyatning asosiy tayanch omillaridan biridir. Qadriyatlar insonning hayotga, mehnatga, vataniga, oilasiga, boshqalarga bo'lgan munosabatini shakllantiradi. Masalan, halollik, adolat, mehnatsevarlik, vatanparvarlik kabi qadriyatlar jamiyat tomonidan qo'llab-quvvatlansa, jamiyat taraqqiyoti tezlashadi. Aksincha, ma'naviy qadriyatlardan chekinish jamiyatda individualizm, befarqlik va ma'naviy bo'shliqni keltirib chiqaradi. Shu bois bugungi kunda O'zbekistonda ma'naviy qadriyatlarni tiklash, yosh avlodda milliy o'zlikni shakllantirish masalasiga katta e'tibor qaratilmoqda.

Shuningdek, hozirgi globallashuv sharoitida individ va jamiyat o'rtasidagi o'zaro ta'sirning yangi ko'rinishlari yuzaga kelmoqda. Internet, ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlar insonning dunyoqarashini, axloqiy mezonlarini, hayotga bo'lgan qarashini o'zgartirib bormoqda. Bir tomondan, bu jarayon shaxsning ilmiy va ma'naviy dunyosini kengaytirish imkonini bersa, ikkinchi

tomondan, an'anaviy qadriyatlarga tahdid tug'dirishi ham mumkin. Shuning uchun shaxsning o'zligini anglash jarayonida tanqidiy fikrlash, axborotni tahlil qilish, to'g'ri va noto'g'ri manbani ajrata olish ko'nikmalarining shakllanishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Insonning jamiyat hayotidagi faolligi ham muhim ko'rsatkichlardan biridir. Faol shaxs jamiyatda sodir bo'layotgan jarayonlarga befarq qaray olmaydi, balki o'zining fikri, tashabbusi va mehnati bilan jamiyat rivojiga hissa qo'shadi. Masalan, ko'ngilli faoliyat, jamoaviy loyihalar, ijtimoiy tashabbuslar shaxsning jamiyat oldidagi mas'uliyatini oshiradi. Bu esa jamiyatning birligi va o'zaro ishonchning kuchayishiga xizmat qiladi.

Shu nuqtai nazardan qaraganda, individ va jamiyat o'rtasidagi aloqani faqatgina tarbiya yoki me'yorlar asosida emas, balki o'zaro mas'uliyat tizimi sifatida ham tushunish kerak. Jamiyat shaxsni tarbiyalaydi, unga imkoniyat yaratadi, shaxs esa o'z navbatida jamiyat farovonligi uchun hissa qo'shadi. Bu uyg'unlikning buzilishi ijtimoiy inqirozga olib kelishi mumkin. Demak, har bir jamiyat shaxsning o'sishi uchun sharoit yaratishi, shaxs esa jamiyat oldidagi burchini anglab, faol hayot pozitsiyasiga ega bo'lishi lozim.

Individ va jamiyat o'rtasidagi munosabat murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, u insonning hayoti davomida shakllanib, takomillashib boradi. Inson tug'ilgan zahoti jamiyat ta'siriga tushadi, uning qadriyatlari, urf-odatlarini, axloqiy va ma'naviy me'yorlarini o'zlashtira boshlaydi. Shu bilan birga, shaxsning o'z ijodiy fikrlashi, tashabbusi va mehnati jamiyat hayotida sezilarli o'zgarishlar keltirib chiqarishi mumkin. Demak, jamiyat shaxsni tarbiyalaydi, shaxs esa jamiyatni rivojlantiradi.

Oila, ta'lim tizimi, ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy guruhlar shaxsning dunyoqarashi va o'zligini anglashida muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi. Ayniqsa bugungi kunda globallashuv jarayonlari shaxs va jamiyat o'rtasidagi aloqalarni yanada murakkablashtirayotgan bir pallada milliy o'zlikni asrab qolish, mustaqil fikrlashni rivojlantirish va ma'naviy immunitetni mustahkamlash alohida ahamiyat kasb etadi.

Shaxsning o'zligini anglash faqat o'zini tanish yoki baholash emas, balki jamiyat oldidagi mas'uliyatni his etish, o'z hayot yo'lini ongli ravishda belgilash va jamiyat rivojiga hissa qo'shishga tayyor bo'lishdir. O'zini anglagan, dunyoqarashi shakllangan, madaniy va ma'naviy barkamol shaxs jamiyat taraqqiyotining eng muhim omili sanaladi. Shuning uchun ham jamiyat va individ o'rtasidagi uyg'unlik har qanday ijtimoiy tizimning barqaror rivojlanishi uchun zarur shart hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. G'ofurov A. Sotsiologiya asoslari. – Toshkent: Fan, 2021.
2. Yo'ldoshev Q., Mavlonova R. Pedagogika. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
3. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2010.
4. To'xtayev A. Jamiyat va shaxs: nazariy yondashuvlar. – Toshkent: Ijtimoiy fanlar nashriyoti, 2022.
5. Parsons T. The Social System. – New York: Free Press, 1951.

6. Mead G.H. Mind, Self and Society. – Chicago: University of Chicago Press, 1934.
7. Durkheim E. The Division of Labour in Society. – London: Macmillan, 1984.
8. Weber M. Economy and Society. – Berkeley: University of California Press, 1978.